

keret, a melyen belül az akarat szabad tevékenysége folyik; ezen keretben gyakorlattal vivja ki azt az állást, a mely az embert eszes természeténél fogva megilleti; állásfoglalását szerzett készségei, erényei mutatják: s ezek az erények erkölcsét, jellemvonásait, erkölcsi jellemét teszik. *A jellem az ember múltjának mutatója, ama jó és rossz készségeknek foglalata, a melyeket tudatos és szabadakaratú cselekvéssel szerzett.* A gyakorlati elvek és a szabadakaratú tevékenység szülte jó vagy rossz készségek állapítják meg a jellem erkölcsi voltát; *az erkölcsi jellem jósága vagy gonoszsága a zsinormértéktől függ, a melyet a gyakorlati elvek előterjesztenek, s melyhez az akarat igazodik.* *A jellem végső biztosítóka csak föltétlen érvényű zsinormérték lehet: föltétlen akarat, a mely a gyakorlati elvekben, egyetemes érvényű és föltétlenül kötelező szabványokban, törvényben, lelkiismeretben nyilatkozik és az emberi akaratnak zsinormértéke.* Csak ily zsinormérték mellett beszélhetni erkölcsös jellemről, a mely az ember múltjának mutatója, ama jó készségeknek, erényeknek foglalata, a melyeket tudatos és szabad tevékenységgel ama zsinormérték képeré és hasonlóságára magában kialakított, s mely a jövőre is kiapadhatatlan forrása az állhatatos és következetes cselekvésnek.

MÁZY ENGELBERT.

A POLGÁRISKOLA KÉRDÉSÉHEZ.

I. Középiskola vagy népoktatási intézet?

Ez a leghevesebben vitatott kérdés. Nemcsak most, a mióta mindenki a polgáriszkolai reformról beszél, hanem ez volt már akkor, a mikor egymás között, még csak házilag disputáltunk. A régi két egyesületnek ezek voltak a zászlókra írt jelszavai, a melyek alatt elkeseredett küzdelmeket vívtak egymással.

De hát kell-e valamelyiknek lenni? Ha egy iskola nem középiskola, akkor annak okvetlen népoktatási iskolának kell-e lennie és viszont? Ezen a kettőn kívül semmi sincs?

Azt hiszem, hogy a mikor ezt mint egyetlen alternatívát erőltetjük, akkor inkább a százados hagyományok nyomása alatt eselekszünk, mintsem hogy a tények egyszerű logikájától vezetnők magunkat.

A míg az iskolázás egészen az egyházak kezében volt (nálunk e század közepéig), addig az egyházi érdek volt uralkodó az iskola céljának megszabásában. Az egyházak biztosítani akarták maguknak a hívek nagy tömegét, és a társadalom vezető elemét az egyház harcosaivá vagy pártfogóivá akarták nevelni. Arra a célra szolgált a népiskola, melyben az oktatás főcélja a *Káté* megtanítása volt; a másik cél a classikus iskola, szolgálta, a hozzá csatlakozó theologiai és jogi tanfolyamokkal.

A polgári osztálynak az az érdeke, hogy műveltségének emelésével megszerezze magának a képességet úgy anyagi, mint társadalmi helyzetének javítására, ha talán ellentétes nem volt is az egyházi érdekekkel, de mindenesetre távolabbra esett az egyházak érdekkörétől, s a hol a polgári osztály nem volt eléggé erős, öntudatos és gazdag, hogy maga segítsen magán, ott azon két iskolatypus mellett a polgárság iskolája ki nem alakult. Míg Németországban az erős polgári elem elég hamar kezdett gondoskodni magáról a «reál-», «polgári-», «városi» iskolák által, addig a mi Ratióánk városi iskolája papíron maradt, a községi iskola elvével együtt.

Így azután 300 esztendő óta csak az a két typus lévén nálunk képviselve, nem csoda, hogy belénk rögzött az a fölfogás, hogy ebben a kettőben minden benne van, sőt bele is fér minden. Még Csengeryn, a polgáriskola apostolán is ezen alternatíva uralkodik. Beviszi ugyan a polgáriskolát a Népoktatási törvénybe, de egy későbbi iratában * ezt azzal okadatozza, hogy közoktatási szervezetünk sürgős szükségének ismervén a polgáriskolát, nem akarta létesítését a Középiszkolai Törvény meghozataláig halasztani, a melyben pedig inkább helyén lett volna «ez új középiszkola». Ő se vette combinatióba azt a harmadik lehetőséget, hogy a *polgáriskola azon két kategórián kívül eső önálló typus*, a melyet külön törvényben is lehet, sőt czélszerű szervezni.

De Csengery magát a dolgot nézte, az pedig egészen tisztán állott előtte s azt egy igen jól körvonalozott szervezetben létesítette is abban a törvényben, a mely épen akkor kezeügyébe esett. Ezen eredmény mellett egyelőre mellékesnek tekinthette a definiciókat. Hanem jött utána egy egész irodalom, a mely hovatovább a definiciók kultuszává fajult annyira, hogy a vitázók készebbek

* «A polgári iskolákról» 1879. L. Összevűjtött. Munkái V. köt.

voltak magát a dolgot összenyomorítani vagy szétrángatni, hogy előzetes definitiójukba bele erőltessék, sem hogy a definitióból engedjenek. A Prokrustes-ágy kinjait kellett a polgáriskolának megszerveznie, csakhogy még gyötrelmesebb változatban. Mert Prokrustesnek csak egy ágya volt s a bele nem illő egyén vagy csak nyújtást, vagy csak csonkítást szenvedett, de a polgáriskolának egymagának két ágyhoz kellett hol hozzá nyúlania, hol hozzá rövidülnie a szerint, hogy melyik fél kezébe került. És még hozzá mindkét fél a Csengery nevét írta zászlójára; egyik azért, mert ő tette a polgáriskolát a Népoktatási Törvénybe, a másik, mert «új középiskolának» nevezte és értelmezte azt róla írt értekezéseiben.

Hozattak föl megállható érvelések úgy az egyik, mint a másik értelmezés *mellett*, valamint úgy az egyik, mint a másik *ellen*. Már maga ez a körülmény, hogy mind a kettő egyaránt bizonyítható és czáfolható, egészen biztos jele annak, hogy *egyik sem az igazi*. A helyett, hogy ezen egyszerű igazság elfogadásával megszűnnék a meddő vita, a mely ezen kizárólagos vagy-vagy alapján soha sem lesz közös megnyugvásra eldönthető, még most is áll a controversia rendületlenül ugyanabban az alakjában a Közoktatási Tanács és a Polgáriskolai Egyesület között. Az egyik szükségesnek tartja kimondani, hogy a polgáriskola «népoktatási» intézet, a másik, hogy «középfokú» iskola.

De ha már e körül forog a vita, akkor az első szükség az volna, hogy közmegállapodással *szabatos meghatározása adassék annak, hogy mi teszi a középiskolát és mi a népoktatási iskolát?* Mert addig mindenki azt a meghatározást állítja föl, a melyik neki ad igazat.

Át akarom tekinteni a vitákban hangoztatott értelmezéseket, talán kiderül belőle, hogy miben lehet megállapodni.

A Középiskolai Törvény a «Középiskola» definitiójával kezdődik. Maga a név azonban régibb keletű, megvolt 67 előtt is, és kétségtelen, hogy a mikor csinálták, ezzel a szóval akkori közoktatásunk teljes rendszerének *középső* tagozatát jelölték meg, a mely az *elemi iskolai* (megkülönböztetendő a *népiskolától*) és a *főiskolai* tanfolyamok közé esik. A Középiskolai Törvény definitiója nem módosította ezt az eredeti értelmet, sőt megerősítette; különös nyomatékot ad e megerősítésnek épen az, hogy az iskola *célját* a főiskolákra való előkészítésben mondotta ki. Pedig első

sorban a cél az, a mi megszabja az iskola helyét a közoktatás rendszerében. E szerint úgy az eredeti alkalmazás, mint a Középiszkolai Törvény definitiója értelmében a «közép» jelző fogalmának *lényeges* jele a főiskolákra való előkészítés, s viszont nincs senki széles Magyarországon, a ki a főiskolákra előkészítő iskolákat ne a középiskola név alá foglalná össze.

Az eltérés ott kezdődik, hogy az egyik rész kimerítve látja ezzel a szó értelmezését s ennek megfelelően a magyar középiskolák körét kitöltöttnek tekinti a gymnasiummal és reáliskolával, a másik rész tágítja a kört s ennek kedvéért módosítja a szó értelmezését is.

Egy szokott értelmezés volt régebben, hogy «a polgáriskola a középosztály iskolája», tehát . . . középiskola. Ez, mint tarthatatlan, már kiment a divatból s azért én sem időzöm mellette.

Uj alakja a fogalomtágításnak, a minek kedvéért már a szó is módosult, hogy a polgáriskola azért középiskola, mert «*középfokú*». T. i. ez is onnan veszi tanítványait, a honnan a középiskolák s azután ezekkel *párhuzamosan* vezeti őket tovább a Népokt. Törv. szerint hat évig, az újabb tervek szerint hét évig. Azt az egy vagy két év különbséget, a mi még fenmarad, nem veszik nagyon számba, én is mellőzöm. Nem tartozik okoskodásom keretébe, hogy az egyenlő rangnak van-e híjja vagy nincs? Magát azt a föl fogást tartom tévesnek, mintha a középiskola nevében a «közép» jelző *rangot* akarna jelenteni. Láttuk fennebb, hogy eredeti alkalmazásában az iskolák egy *rendszeré*-nek középső tagját jelölték vele. A protestansoknál rendszerint meg is volt valósítva az egész rendszer egyetlen intézet keretében, a mely collegium néven egyesítette magában az elemi iskolát, a középiskolát és a philosophiai, jogi, theologiai tanfolyamokból álló főiskolát. Ma már a legtöbb helyen elkülönültek a tagozatok, de azért a különálló középső tagozatnak *most is ugyanaz a helyzete van a rendszerben*, most is a középső, *összekötő* tagozat a népiskolába beleolvadt elemi iskola és az egyetemektől nagyrészt fölszívott főiskolák között; *közvetlen* kapcsolódik egyfelől a négy elemi osztályhoz, másfelől az egyetemhez. A rendszerben való változatlan helyzettel együtt megmaradt változatlanul a «közép» jelző eredeti értelme is, a mely tehát *nem rangjelző*, hanem *rendszerbeli helyzetet jelölő*.

Ezen megkülönböztetés ellen azt lehet vetni, hogy ez nem zárja ki, sőt éppen magába foglalja azt, hogy a rendszerben elfog-

lalt hely megjelölésére alkalmazott szó egyuttal a tagozat rangját vagy fokozatát is megjelöli, tehát a szó rendszertani és rangjelző értelemben is vehető s mindkét értelemben helyes. Ez az ellenvetés megdönthetetlen, ha megmarad a maga logikai korlátai között, ha t. i. *azon rendszer keretében* alkalmaztatik, a melyben az egész okoskodás mozog. Tehát: tagadhatatlan, hogy a szóban forgó rendszerben az elemi iskola *rangban is* az alsó fokozatot képviseli, a középiskola a közép fokozatot, az egyetem a felsőt. A logikai megcsuszamlás ott kezdődik, a mikor a *rendszer keretén kívül álló* intézményekre is átvisszszük a következtetést. Már pedig sem a Közoktatási Tanács, sem a Polgáriskolai Egyesület tervezete nem állítja és nem kívánja azt, hogy a polgáriskola fölvétesse ezen rendszer középső tagozatába, az egyetemre való előkészítést mindkettő kizárja a polgáriskola céljai közül s ezzel *a polgáriskolát kívül hagyja ezen rendszer keretén.*

Ujabb kulturális fejlődésünk igen sok iskolát hozott létre, a mely kívül esik ezen rendszer keretén épen úgy, mint a polgáriskola. Hova jutnánk, ha a «közép» szót rangjelzőnek véve és ezen rangot megadva minden olyan iskolának, a melynek tanfolyama a a középiskolaival *részben* párhuzamos, azokat is mind középiskoláknak neveznök?

Középiskola lenne akkor: a polgári leányiskola, a felsőbb leányiskola, a felső népiskola (fiú- és leány), sőt az ismétlő népiskola is, s nem lehetne megtagadni a középiskola nevet az elemi népiskola V. és VI. osztályaitól sem, mert ezek is párhuzamosak a középiskolák I. és II. osztályaival. A tanítóképzők teljes joggal követelhetnék a «felső középiskola» elnevezést, sőt az óvónőképzők is. Ez nem csupán absurdum-keresés, ilyen irányzatok nyomai eléggé mutatkoztak. A felső kereskedelmi iskolák néhány éve még «közép kereskedelmi» vagy «kereskedelmi közép»-iskoláknak nevezték magukat s a következetesség okáért és egyéb okokért záró vizsgálatukat elkeresztelték *érettségi* vizsgálatnak. — Ma is van «közép ipar» vagy «ipari közép» iskolánk, — azt már nem tudom, hogy szintén osztogat-e érettségi bizonyítványt? S igen jelentékeny testületek fejezték ki azt a követelményt, hogy a tanítóképzők tanfolyama is érettségi vizsgálattal záródjék, azt azonban még nem kívánták, hogy ez iskola «középtanítóképző» vagy «tanítóképző közép» iskolának neveztessék.

De — szokták ellenvetni — mindezen iskolák között egyik

sem mutat annyi közös vonást a középiskolákkal, mint a polgáriskola, azért azt *leginkább* megilleti a középiskola cím. Meg engedem, hogy leginkább, de ha az ilyen «leginkábbokat» elfogadjuk, akkor megszűnik a szabatos értelmezés lehetősége, a mit épen keresnünk kell.

Még egy harmadik érvet is föl szoktak hozni a «közép» jelző jogosultsága mellett, a mely hivatalos értelmezésekre is hivatkozhatik. Nálunk *Csengery* s utána *Trefort* használták a polgáriskola feladatának jellemzésére azt a körülírást, hogy az a nemzet azon nagy osztályának műveltségi igényeit van hivatva kielégíteni, «a melynek szellemi szükségletét az elemi oktatás távolról sem elégíti ki, az az oktatás pedig, a mely a fensőbb oktatásra készít elő, tulszárnyalja.»* Ugyan ezen körülírással fejezte ki *Guizot* francia közzokt. miniszter az «*école primaire supérieure*» czélját az erről szóló 1833 jan. 28-diki törvény megokolásában. És teljesen hasonló körülírást olvashatni az 1872. okt. 15-diki porosz kultuszminiszteri rendeletben a «Bürger-, Mittel-, Rektor-, höhere Knaben-, oder Stadt-Schulen» neveken nevezett iskolákról, a melyekről elrendeli, hogy azontúl valamennyi «*Mittelschule*»-nak nevezessék.

A polgáriskolai czél ezen körülírása alapján a «közép» jelzőt azt tenné jogosulttá, hogy az a műveltségi színvonal, melyet a polgáriskola akar megadni, magasabb mint a népiskolai, de kevésbé magas mint a középiskolai, tehát a kettő között *középi* áll. Szerettek is hivatkozni az ebből a fölfogásból eredő és ezt kifejező porosz *Mittelschule*-ra, míg az egészen analog francia *école primaire supérieur*-re már nem szerettek hivatkozni, mert ez magyarra átültetve «felső népiskolát» jelentene, ez pedig nagyon rontaná a hatást egy olyan okoskodásban, mely azt akarja bizonyítani, hogy a polgáriskola nem népiskola. De elfelejtik, hogy a porosz névnek is csak *szószertinti* fordítása a «középiskola» s ha ezen lefordított szó alá a magyarországi *fogalmat* akarjuk becsusztatni, akkor olyan magyar iskolák kerülnek analogiába a porosz *Mittelschule*vel, a melyeket viszont a poroszok odahaza «höhere Schulen» név alatt foglalnak össze. A porosz nomenclaturában egészen ráillik a *Volksschule* és *höhere Schule* közt középszínvonalon álló iskolára a *Mittelschule* elnevezés, de mi értelme van

* Csengery: i. m.

Magyarországon azt mondani, hogy középiskola az, a mi a népiskola és a középiskola között áll? Ez az okoskodás pusztára vetkőztetve ilyen volna: középiskola az, a mi nem középiskola.

S még egyet felejtenek el azok, a kik a Mittelschuleval keresik az analogiát. Elfelejtik a saját iskolájuk érdeke ellenére is, hogy a magyar polgáriskola *több* mint a német Mittelschule; magában foglalja ugyan ezt is, de magában foglalja a német «höhere Bürgerschule»-t is. A teljes magyar polgáriskola (akár hat, akár hét osztálylyal) a höhere Bürgerschule-val analog s csak alsó tagozatában felel meg a Mittelschulenak. Tehát a Mittelschuleval való analogia keresztülvitele megcsonkítaná a magyar polgáriskolát. Voltak és még ma is akadnak olyan elhatározott lelkű polgáriskolai tanférfiak, a kik az ilyen következményektől sem riadtak vissza, a kik az egységes középiskola arájában a polgáriskolát is szerették volna beolvasztani a középiskola *alsó* tagozatába. Tehát készek voltak a polgáriskolát lefejezni s a megmaradt tönköt beledobni a középiskola torkába, esakhogy végre elmondhassák, hogy szeretetük tárgya: a polgáriskola csakugyan középiskola lett, végre *megdicsőült*. Ugyanarra az eredményre áhítottak, mint a polgáriskolák intransigens ellenségei, a kik azt fölösleges s így eltörlendő intézménynek tartják. Kitünő példája ez a szélsőségek találkozásának. — Ma már talán úgy tekinthetjük, hogy az egységes középiskolával együtt ez a legeslegegységesebb középiskola is a mumiák muzeumába került.

Összefoglalva a mondottakat, konstatálhatjuk, hogy a magyar középiskolák nevében a «közép» jelző nem a *középosztály* iskoláját jelenti, sem azt nem jelenti *általában*, hogy az iskola *középfokú*, sem pedig azt, hogy *közép színvonalu* általános műveltséget ad, hanem jelentette eredeti alkalmazásában, és jelenti most a törvényben megerősített értelemben is azt, hogy ez iskolák *az elemi iskolai képzettségű tanulókból a főiskolai tanulmányokra érett tanulókat vannak hivatva nevelni*. Ebben a *célban* van kifejezve a középiskola lényeges kelléke, s ez egyuttal teljesen szabatos értelmezését adja a középiskolának, a melynek alapján ki van zárva az ingadozás, hogy mely iskolák számíthatók a középiskolák közé. A polgáriskolának úgy a Csengerytől szervezett mostani alakjában, mint a reformtervek szerinti alakjaiban ki van zárva céljai közül a főiskolákra való előkészítés, tehát kétségtelen, hogy a *polgáriskola nem középiskola*.

Tehát népiskola-e a polgáriskola, vagy a most divó enyhített szót használva: népoktatási-intézet-e?

Mi a népiskola és a népoktatási intézet?

Eötvös József br. midőn a Népoktatási Törvény javaslatát 1868 június 23-án benyújtja a képviselőháznak, kíséző beszédében így nyilatkozik: «Nem foglalja ezen törvényjavaslat magában az összes népoktatási kérdést, melynek egyik legfontosabb ága a *felsőbb nevelés* és a *középtanodák* rendszere, az egy későbbi törvényjavaslatnak tartatott fenn.» E szerint nemcsak a középiskolák, hanem még főiskolák is a népoktatást szolgálják, szóval: minden iskola népoktatási intézet. De ebben a legtágabb értelmezésben megszűnik a «népoktatási» jelző *megkülönböztető* jelző lenni s nem is lehet többé így használni. Pedig a kik szükségesnek tartják ezt a jelzőt a polgáriskola mellé, azok épen a középiskoláktól való megkülönböztetés kedvéért tartják szükségesnek.

A legszokottabb érv a mellett, hogy a polgáriskola népoktatási intézet, egy tapasztalati érv, t. i. azért az, *mert a Népoktatási Törvény intézkedik róla.* Hogy mennyire van *elvi* jelentősége ennek a tapasztalati érvnek, arra classikus tanú *Csengery*. Ő tervezte a polgáriskolát, ő vitte be a törvénybe az eredeti javaslat felsőbb népiskolája mellé, az ő fogalmazása az az egész fejezet (C. pont.), mely a polgáriskolákról szól, ő illetékes megmondani, hogy mi az az iskola, a mit ő csinált? Midőn a polgáriskolák 10. éves élete alatt a végrehajtás mindinkább keserves következményüvé tette a polgáriskolákra nézve a «népoktatási jelleg»-et, * a mi fölébresz-

* Ezen «jelleg» rendelte a polgáriskolákat az iskolaszékek *igazgatása* alá, a népoktatási *tanfelügyelet* hatáskörébe s általában a népiskolai rendtartás érvénye alá; ez juttatta az iskola tanárait a 40 évi *szolgálat*hoz, a tanítói *nyugdíj*-alapba, olyan javadalmazáshoz, a melyet a saját iskolájuknak csupán a 4-dik osztályát elvégzettek is elérnek, s ráadásul megfosztotta őket a tanári címétől is, a melyet pedig a Népokt. Törv. 72. §-ára hivatkozva teljes joggal viselhetnek. Hogy mindez nem logikai következménye a népoktatási jellegnek, azt eléggé mutatja a tanítóképző, melynek viszonyai egészen mások, bár arról is a népoktatási törvény intézkedett és kétségtelenül népoktatási intézet; de mutatja a Közokt. Tanács tervezete is, mely fentartja ugyan a népoktatási jelleget, de ama viszonylatok tulajdonképpén megváltoztatja. De tagadhatatlan, hogy a népoktatási jellegből kifolyólag zúdultak eddig azon intézkedések a polgáriskolára és alkalmazottaira s ez a jelleg volt állandó akadályozója azon törekvéseknek, melyek a viszonyok javítását czélozták. A ki mindezt átélte, annak jogos

tette az alkalmazottak reactióját ezen jelleggel szemben, akkor Csengery is szükségesnek látta alkotásának alapos értelmezését s 1879-ben kelt, többször idézett értekezésében egyáltalában *nem kell a népoktatási jelleg védelmére*, hanem határozottan kimondta, hogy *jobb helyen lett volna «ezen új középiskola» a középiskolai törvényben*, a melyben akkor adni kellett volna «olyan értelmezést a középiskolákról, a mely a polgáriskolákra is alkalmazható lesz».

Különben úgy a Közoktatási Tanács, mint a Polgáriskolai Egyesület tervezete, az eddigi törvénytől elütő olyan módosításokat kíván a polgáriskola igazgatásában, felügyeletében, évfolyamai számában, qualifikáló hatásában stb., szóval minden lényeges viszonylatában, hogy azok csakis *új törvénynyel* adhatók meg, ezzel pedig azonnal érvényét veszti azon tapasztalati argumentum. S nem volna-e különös, hogy a midőn majd a Polgáriskolai Törvény létesül s már létesülésével kitörli a tények sorából azt, hogy a polgáriskoláról a Népokt. Törvény intézkedjék, tárgyi intézkedéseiben pedig megszünteti mindazon viszonylatokat, a melyeket a népoktatási jellegből kifolyólag kellett a polgáriskoláknak elszenvedniök,* hogy akkor ugyanaz a törvény mégis kimondja, hogy azért a polgáriskola mégis csak népoktatási intézet. Pusztára vetköztetve ez az okoskodás is így fest: ragaszkodom a népoktatási jelleghez, de megtagadom a népoktatási jelleg minden következményét.

De még sem mindeniket. Van azok között egy igen értékes, a mit meg akarunk tartani, t. i. az 5000 léleknél népesebb községek azon kötelezettségét, hogy polgáriskolát tartsanak fenn, a mely kötelezettség *állítólag* a népoktatási jellegből folyik. Ezen kötelezettség fentarthatása végett kívánta Társaságunk elnöke is a «népoktatási» jelző megtartását, idei nagygyűlésünket megnyitó beszédében,** a melyben különben olyan követelményeket

oka van tiltakozni a népoktatási jelleg ellen. Mondhatják nekik, hogy ime a Közokt. Tanács javaslata megszünteti mindama kellemetlenségeket, s azok nélkül most már elfogadhatják a pusztá jelleget, de . . . *kit a kigró megmart, fél az a gyiktól is», — s aztán minek fogadják el, ha meggyőződésük szerint nem talál rájuk?! Ez a meggyőződés pedig erős, az előmenyék után teljesen érthető hajthatatlanságig erős.

* Lásd a fentebbi jegyzetet.

** Magyar Pædagogia 1899. 21. sz. 14. oldal.

kiván érvényesíteni a jövő polgáriskolájával szemben, hogy azokkal a legszélsőbb polgáriskolai pártiak is meg lehetnek elégedve.

Ezen kötelezettség nem azért van meg, mert a népoktatási jellegből következik, hanem azért, mert *egy országos törvény megállapítja*. Ilyen kötelezettséget a Középiszkolai Törvény is állapított volna meg középiszkolák tartására, ha a törvényhozás factornak bölcsesége szükségesnek és czélszerűnek látta volna, valamint a Népoktatási Törvény sem állapított meg ilyen kötelezettséget a tanítóképzőkre, mert nem látta czélszerűnek és szükségesnek. Ha a törvényhozás tényezői megegyeznek, fölveszik majd a Polgáriskolai Törvénybe is ezt az intézkedést és akkor az országosan kötelező lesz. Fölvehetnék akkor is, ha ezzel egészen új kötelezettséget állapítanának meg, természetesen annál könnyebben fog menni a fölvetel, mivel csak egy meglevő kötelezettség fentartásáról lesz szó. Ez a kötelezettség megvolt eddig a Népoktatási Törvényből (de nem a jellegből) kifolyólag, ezután majd meglesz a Polgáriskolai Törvényből kifolyólag. Ezért nem szükséges a «népoktatási» jelzöt ráerőltetni a polgáriskolára, ha különben nem talál rá.

Legbiztosabban megtalálhatjuk a népiskola és népoktatási intézet helyes értelmezését *köztudatunkban*. Abban mindenki egyetért, hogy az az iskola, a mely az általánosan kötelező oktatás szolgálatában áll, vagy — a mi ugyanazt jelenti — a minden emberre nézve nélkülözhetetlen műveltségminimumot van hivatva megadni, az *népiskola*. Ilyen nálunk a *6 osztályú elemi népiskola* és az *isméllő iskola*. Természet szerint csatlakoznak ezekhez mint *népoktatási intézetek* azok az iskolák, a melyek — bár közvetve — szintén ama népiskolák feladatát szolgálják. Ilyenek a *tanítóképzők* és a *tanítóképző tanárokat képző tanfolyamok*.

Ez az értelmezés *közmegegyezészerű és szabatos*, bír a helyes értelmezés kellékeivel s azért biztos osztályozást enged. Ez értelmezés tágitásával kezdődik a bizonytalanság.

Leginkább elfogadható tágitás, a melyik azt mondja, hogy a melyik iskola a népiskolai oktatás *«betetőzéséül»* szolgál, szintén népiskolának tekintendő. Ezen a réven került a népiskolák közé a francia «*école primaire supérieure*» és a magyar *felső népiskola* (ez utóbbi rántotta magával a polgáriskolát is a népoktatási intézetek közé). Ámde a polgáriskola ezen tágitott értelmezés szerint sem lehet népiskola, mert hiszen ha szerzői úgy tekintették volna

mint a népiskola betetőzőjét, akkor *egyszerűen a tetejébe építették volna*. De nem oda építették, hanem elágaztatták a 4-dik osztályból, a mely nem maga a népiskola, hanem az ebbe beleolvasztott *elemi iskola*. Ha ezt a különbséget elnézzük, akkor nem állunk még az Eötvös értelmezésének határáig, mert hiszen az ugyanonnan elágazó középiskolák kapcsán az egyetem is bekerül a betetőző iskolák s ezzel a népoktatási intézetek közé.

De ha azt az elágazási pontot nem hagyjuk figyelmen kívül, sőt mint az osztályozás kérdésében nagy jelentőségű tényezőt értéke szerint számba vesszük, akkor *teljesen tiszta képet alkothatunk magunknak egész közoktatási organismusunkról*.

T. i. minden iskolázás közös alapja az elemi iskola. Ebből történik az elágazás. Az *első ág a népiskola*, mely a mindenkire kötelező műveltségminimumot adja meg; *egy másik ág a középiskola*, mely a kor színvonalának megfelelő műveltség-maximum felé vezeti tanítványait; *harmadik ág a polgáriskola*, a mely a fentebb már felsorolt körülrások szerint azok igényeit szolgálja, a kiknek a minimum kevés, de a maximumra sem törekesznek, vagy a negatív körülrás helyett pozitívat használva: a művelt polgár igényeit akarja kielégíteni.

E három egymástól tisztán elkülönül, és ebben az elkülönülésben meg van a válasz arra a legsűrűbben használt negatív érvelésre, hogy *a polgáriskola azért népiskola, mert nem középiskola*. Sem az egyik, sem a másik, hanem *polgáriskola* (a mint hogy a porosz Mittelschule sem Volksschule azért, a miért nem höhere Schule, sőt elkülönül attól már az iskolázás kezdetén, a hat éves korban).

Az már most a kérdés, hogy ha a polgáriskola sem nem középiskola, sem nem népiskola, az így magára maradó «polgári» jelző eléggé határozottan és világosan kifejezi-e azt, hogy *mi ez az iskola?*

Hogy mi egy iskola, azt egyetlen szó soha sem mondhatja meg, hanem körülírja az iskola szervezete. Így itt is határozottan és világosan körülírja úgy a Közokt. Tanács, mint a Polgáriskolai Egyesület tervezete. Mindkettő egyértelműen mondja, hogy ez iskola elemi iskolai képzettségű tanulókat vesz föl, azokat hét évfolyamon át iskolázza, hivatva van nekik egy művelt polgár igényeit kielégítő olyan műveltséget adni, mely tulajdonosát képessé tegye a gyakorlati életben reá váró helynek minden irányban hasznos be-

töltésére; nemcsak önczélú, hanem külső szervezetében is önálló az iskola, önálló igazgatás és önálló (úgy a népoktatási, mint a középiskolai felügyelettől elkülönülő) felügyelet alatt áll, egyenesen hozzá alkalmazott s részletesen megszabott kvalifikáló erővel bír.

Ezekben határozottan és világosan meg van mondva, hogy mi ez az iskola, és ha ez így meghatározott iskolát *polgáriiskolának* nevezzük, akkor a «polgári» jelző magában fogja tartalmazni mindazt, a mi a fentebbi meghatározásban el van mondva, és éppen azt fogja magában tartalmazni, és semmiféle más szó nem fogja azt olyan teljesen magában tartalmazni. Mert «*verba valent usu*» s a «polgári» jelző 30 éves magyarországi használata folytán már eléggé közértelművé vált ahhoz, hogy ne legyen szükségünk megértetéséhez idegen segédeszközökre. Sőt a ki tisztán akarja látni a polgáriskolát, az első sorban vegye le szeméről a népoktatási vagy a középiskolai szemüveget, — már a melyik éppen rajta van. Talán hasznunkra volt a fogalom tisztázásának folyamata alatt az analogiák alkalmazása, de a mint a fogalom tisztázva van, akkor el kell dobní az analogiákat, mert nincs a világon tökéletes analogia s erőltetésük csak gátolja a tisztánlátást. Hogy éppen a polgáriskolának ugyancsak tökéletlen analogiája úgy a középiskola, mint a népiskola, azt láttuk e czikk folyamán, a melynek conclusióját a következőkben foglalom össze:

a polgáriskola reorganizálásakor mellőzendő úgy a «népoktatási», mint a «középfokú», jelző, hanem csupán a maga nevével: a «polgári» jelzővel jellemeztessék az iskola.

Ezt tartom helyesnek, nem csupán azért, mert egy fölösleges szóvitát megszüntet, mert egy olyan compromissumra nyit utat, mely mindkét félt megnyugtatóván létrehozhatja az annyira kívánatos egyetértést a reformmunka további teendőire és gyors befejezésére, hanem főképen azért, mert *bármelyik nem találó jelző meghamisítja a polgáriskola helyes fogalmát*, megnehezíti azt, hogy az a maga szempontjai szerint ítéltessék meg s a helytelen jelzők helytelen következtetések vonására adhatnak alkalmat. A «népoktatási» jelző következményeit eléggé megszenvedte 30 év óta úgy az iskola, mint alkalmazottai: a «középfokú» jelző könnyűvé tenné az iskola áteszszámlását a középiskolák közé s ezzel a polgáriskola megszűnnék azt a föladatot szolgálni, a melynek szolgálatára alapítottatott, — a polgárság megint iskola nélkül maradna.

A czimül vett kérdés doctrinair ugyan, de mindjárt megszűnik az lenni, mihelyt consequentiákat vonnak el belőle. Harmincz évig szenvedett az ügy a consequentiák miatt, nehogy a jövőben még nagyobb kárt szenvedjen, ki kell dobni az egész kérdést a polgáriskolai reform kérdéséből.

II. A népiskolát «tetőzi»-e be a polgáriskola?

A Közokt. Tanács javaslatában a következő föltűnő ellenmondás van: az I. pontban kimondja, hogy «a polgári iskola az elemi iskola *négy* osztálya fölé épül»; a III. pontban pedig, hogy a polgáriskola alsó tagozatának tanterve úgy csinálendő, hogy «a *népiskolai* oktatást *tovább fejlesztve* és *betetőzve*, önmagában is egészet alkosson».

Tudvalevő, hogy a *népiskola* (a kötelező, mindennapos iskolázást értve) nálunk 6 osztályú, tehát csak a 6-dik osztály befejeztével van készen a népiskolai oktatás, és természetes, hogy csak a *már meglevő* népiskolai oktatásnak lehet a tovább fejlesztéséről és betetőzéséről beszélni.

Ilyen betetőző iskolánk tényleg van nekünk, szervezte a Népokt. Törvény «*felső népiskola*» név alatt. És a törvény logikus, mert a betetőző iskolát csakugyan a népiskola tetejére teszi. A népiskola 6-dik osztályát végzett tanulók vétetnek föl a felső népiskolákba, mely fiúk számára 3 éves, leányok számára 2 éves tanulmányú.

Ellenben a polgáriskola sem a törvényben, sem a Tanács javaslatában nem a népiskolára épül, hanem a népiskolába beleolvasztott *elemi iskolára*, épen úgy mint a középiskolák.

Hogy elemi iskola és népiskola nem azonosak, azt talán nem szükséges fejtegetni tanító emberek előtt. Csak arra akarok rámutatni, hogy a népiskolától elkülönített elemi iskola megvolt a régi magyar iskolaszervezetben és még ma is fennmaradt a reformátusok régibb kollégiumaiban; Németországban pedig ugyanazon községben egymás mellett van a Mittelschule és a Volksschule; mind a kettőbe 6 éves gyermekeket vesznek föl és az ábéczén kezdik a tanítást.

A helyes megkülönböztetés végett — mint az I. részben is említve volt — szükséges, hogy az elemi iskolát vegyük közös

alapúl, a melynek befejeztével az elkülönítés kezdődik és 3 irányban halad tovább az oktatás: *népiskolai*, *polgáriskolai* és *középiszkolai* irányban. A népoktatás betetőzője ezek közül csak a teljes népiskola a hozzácsatlakozó ismétlő iskolával és felső népiskolával. A más kettő közül vagy egyik sem betetőzője a népoktatásnak, ha az I. részben adott értelmezések alapjára állunk, vagy pedig mindkettő az, az Eötvöstől említett általánosító értelmezésében a népoktatásnak. Ez utóbbi esetben nem megkülönböztetés a «betetőzés» s ha mégis alkalmazzák, akkor csak egy szóvirág, a mely semmit sem mond. Vagy mondani akar valamit? Nézzük, mit akarhat?

Talán szorosabb kapcsolatot tervez a tanácsi javaslat a polgáriskola alsó tagozata és a népiskola elemi tagozata között, mint a minő eddig volt? Olyanformán, hogy azt egy bővített népiskola 5, 6, 7 és 8-dik osztályának tekinti? A szervezet vázából nem ez látszik, mert hiszen annak az felelne meg, hogy olyan községekben, a hol polgáriskola állítatik föl, az elemi iskolával lett volna azt helyes összeragasztani (mint pl. a Mittelschule). Vagy csak a tantervben akar szorosabb kapcsolatot? Pl. a magyarnyelvtant a polgáriskola ne kezdje elől, hanem térjen át mindjárt a stilisztikára, mert szótan és mondattan volt már az elemi iskolában; vagy a számtant folytassa a törtek tanításával, mert az egészekkel már ismertnek tételezheti föl a műveleteket, stb. Ilyenszerű folytatást igenis lehet látni azokban az iskolákban, a melyek a három elágazás közül csakugyan a népoktatási ágazathoz tartoznak, de egyáltalában nincs meg ez a folytatólagos tanterv sem a polgáriskolában sem a középiskolákban jelenleg és én nem tudom elhinni, hogy a tanácsi javaslat egy ilyen tantervi kapcsolatot akarna tervezni a jövőre.

Csak vissza kell térnünk a mi alapunkra, hogy t. i. úgy a polgáriskola, mint a középiskola az elemi iskolai képzettségre épül, azaz: olyan tanítványokat vesz föl, a kik birnak a taníthatóságot föltételező elemi fogalmakkal és elemi készségekkel, és az ilyeneket kezdi aztán tanítani az egyes tárgyakra rendszeres tanmenetben és tantervben, az egyik polgáriskolai, a másik középiskolai irányban. Hogy a polgáriskola tanterve *később* több tagozatra oszlik, az semmi visszahatással nincs erre a kezdetre.

Ha tehát sem szervezetileg, sem a tantervben nincs más kapcsolat a polgári és a népiskola mint a közép- és népiskola

között, akkor nincs értelme a polgáriskolát a középiskolával szemben a népiskola betetőzőjének mondani. A szó fölösleges volta már magában elég arra, hogy ezen fontos meghatározásokból kihagyassék. És egyenesen megköveteli a kihagyást az a körülmény, hogy a «továbbfejlesztés és betetőzés» értelméből következtetések folynak, a melyek a multban nem voltak alkalmazva a polgáriskolákra s a mennyiben a vázlatos tanácsi javaslatból kiolvasni lehet, a jövőben sem fognak alkalmaztatni. Így a «tovább fejlesztő» és «betetőző» jelzők nem ártatlan jelzők, hanem hamis jelzők, a melyek hibássá teszik a meghatározást.

De ha magára a polgáriskolára vagy semmitmondók vagy hibásak e jelzők, azért a tanácsi javaslatba nem ok nélkül vették föl, ott nagyon is sokat akarnak mondani, többet, mint a mennyit velük mondani lehet. A javaslat föltűnően hangsúlyozza, hogy a polgáriskola *népoktatási* intézet. Ámde a javaslatban körülírt egész szervezet minden pontjából épen azt lehet kiolvasni, hogy a polgáriskola *nem népoktatási* intézet, kellett tehát valamit mondani, a mi legalább látszólag okadatulja a «népoktatási» jelzöt s azért kellett a polgáriskolát a népiskola betetőzőjének mondani, bár nyilvánvaló, hogy nem az. Nem akarok itt újra ezen kérdés tárgyalásába bocsátkozni, a melyet az I. részben bőven fejtegettem, csak rá akartam mutatni itt a javaslat okoskodásának erőltetett voltára, a mely egy kétes értékű jelző megokolása kedvéért fölvesz egy más épen olyan kétes értékű jelzöt. Elöttem — az I. és II. részbeli fejtegetések alapján — nem is kétesek ezek a jelzők, hanem határozottan hamisak s azért mind a kettöt mellőzendőnek tartom. Azok nélkül a meghatározás így alakulna:

A polgáriskola elemi képzettségű tanulókat vesz föl s azokat általános, gyakorlati (azaz: polgáriskolai) irányban tanítja. Tanterve úgy állapítandó meg, hogy az alsó négy osztály tanterve önmagában is egészet alkosson.

Végzetesnek tartanám, ha a népoktatási jelleg erőltetése kedvéért előrántott betetőzési elvet be is akarnák vinni a polgáriskola szervezetébe és tantervébe. Ezzel a reformmunka kilépne a maga helyes kereteiből, többé nem a fölismert hiányok kiigazítására törekednék, hanem új kísérletezéseknek dobná oda a polgáriskolát. Mirevaló volt a polgáriskolák 30 éves élete, ha semmit sem akarunk tanulni belőle, ha az abból elvonható tapasztalatokat fölhasználatlan hagyjuk? Az a tapasztalat pedig világosan

előnkbe tárja, hogy a 30 éve szervezett felsőnépiskola, ez a logikusan is betetőzőnek szervezett iskola, daczára, hogy eleinte a kormányok különös támogatásában részesült a polgáriskolákkal szemben, még se tudott nálunk lábrakapni, jóformán kiveszett iskolai organismusunkból annyira, hogy ma már tanügyi emberek előtt is föl kell azt fedezni. Megbuktatta és fölszívta őket magába épen a polgáriskola, a mely hazai talajunkban a hiányos művelés daczára is erőssé tudott fejlődni. És most ezen erőteljes alak helyébe akarják tenni a kiveszésnek indult alakot s még hozzá illogikus kiadásban, a helyett, hogy a művelés fölsimert hiányain javítva még erősebbé tegyék az életrevalót? Erre van szükségünk, ettől az eljárástól lehet biztos eredményt várni. Mi a máris dúsan gyümölcsöző polgáriskolát akarjuk még gazdagabban termővé tenni, nem pedig egy új csemete öntözgetésén kezdeni újra a dolgot.

KOVÁCS JÁNOS.

A MAGYAR ISKOLÁK JOGI HELYZETÉRŐL.

Tanügyi irodalmunk elég sok irányban működik, de az egészben alig található olyan tanulmány, mely az iskoláknak az államban elfoglalt jogi helyzetének kérdésével foglalkoznék, mintha e kérdés semmiféle jelentőséggel, vagy legalább is gyakorlati értékkel nem birna. Pedig a dolog nem egészen van így.

Az egész feltűnő hallgatásnak az oka, úgy gondolom, egy magában véve igaz és helyes tételnek félremagyarázása. E tétel az, hogy a tanításra hivatottak között, a tanítás alkalmával, a politikai meggyőződésnek, a politikai kérdések megvitatásának, hallgatnia kell. Ámde ez a tétel a napi politikára vonatkozik, de nem vonatkozhatik a szó valódi értelmében vett politikára: az államjogtanra. Ennek a közoktatásügy rendezése ép úgy feladata, mint pl. az igazságügyi kérdések megoldása, azért is e kérdéssel való foglalkozás nem hogy nem tartoznék a tanárokhra, hanem egyenesen köteleességeké válik.

Elvégre is a jog nem egyéb, mint a társas együttlét feltételeinek az összesége, állandó külső rendje az emberek társaságának, a mely nélkül társas együttlét a szellemileg és testileg oly különböző emberek között nem volna lehetséges. Már most, ha egy emberi társaság államot akar, a melynek kétségkívül az egyesek anyagi és erkölcsi jóllétének előmozdítása, gyarapítása a célja, akkor ennek az államnak állandó külső rendjét: jogát épen azok az egyesek vannak hivatva megszabni, a